

Bu metod real hayotda uchraydigan muammolarni ta'lim jarayoniga olib kirish orqali o'quvchini passiv tinglovchidan faol ijrochiga aylantiradi. Ushbu yondashuv o'quvchilarning bilimini mustahkamlash bilan birga, ularning shaxsiy va ijtimoiy salohiyatini ham oshirishga xizmat qiladi. Shuningdek, metodning bosqichma-bosqichligi ta'lim jarayonini tizimli, maqsadli va shaxsga yo'naltirilgan holda tashkil etish imkonini beradi.

Shu sababli, kasbiy ta'lim muassasalarida CRA metodini joriy etish o'quvchilarni mehnat bozori talablariga mos, amaliy bilim va ko'nikmalarga ega raqobatbardosh kadrlar sifatida tayyorlashda muhim omil sifatida xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Нуртазин С. Т. и др. Инновационный метод «Проблемно-ориентированного обучения» (Problem-based learning-PBL) //Успехи современного естествознания. – 2013. – Т. 5. – С. 112-114.
2. Омарова А. А. Современная технология проблемного обучения //Современные наукоемкие технологии. – 2011. – №. 1. – С. 73-75.
3. Maxmudova D.M. Muammoli ta'lim texnologiyalari asosida talabalarning kreativ faoliyatini rivojlantirish metodikasi. —FAN nashriyoti, T., 2022, 150 b.
4. Ситаров В.А. Проблемное обучение как одно из направлений современных технологий обучения. В жур.знание. Понимание. Умение. – М. – №1. – 2009. – С.148-157.
5. Матюшкин А.М. Проблемные ситуации в мышлении и обучении. – М.: Педагогика, 1972. – 168 с
6. Raximov Zokir Toshtemirovich Talabalarining ta'lim jarayonidagi kompetentligini rivojlantirishda muammoli ta'lim texnologiyaoidan foydalanish zaruriyati // Современное образование (Uzbekistan). 2019. №1 (74).
7. Ismoilova Z. Q., Raupova Sh. A. Muammoli ta'lim texnologiyalarining ta'lim jarayonidagi o'rni //Irrigatsiya va Melioratsiya. – 2018. – №. 3. – S. 93-97.

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA FUQAROLARNING VIJDON ERKINLIGINI TA'MINLASH VA DINIY SOHADAGI DAVLAT SIYOSATI KONSEPSIYASINI AMALGA OSHIRISHDA PARLAMENT NAZORATI VA MONITORINGI

Musurmon Xurramov,

*O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi Xalqaro munosabatlar
kafedrası katta o'qituvchisi, tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)*

Annotatsiya

Mazkur maqolada O'zbekiston Respublikasida parlament nazoratining diniy sohadagi o'rni va ahamiyati tizimli tarzda tahlil qilinadi. Muallif vijdon erkinligini ta'minlashda parlament nazoratining konstitutsiyaviy-huquqiy asoslarini, uning monitoring mexanizmlari va amaliy shakllarini chuqur o'rganadi. Shu bilan birga, Oliy Majlis palatalarining diniy tashkilotlar faoliyatiga doir nazorat vakolatlari xalqaro tajribalar bilan qiyosiy tahlilda yoritiladi.

Maqolada diniy sohada parlament nazoratini takomillashtirish yo'llari, raqamli texnologiyalardan foydalanish, fuqarolik jamiyati bilan hamkorlikni kuchaytirish hamda milliy yondashuvlar asosida barqaror va ochiq jamiyat barpo etish imkoniyatlari ko'rib chiqiladi. Xalqaro tajribalar, xususan Germaniya, AQSh va Yevropa institutlari faoliyati asosida taklif va tavsiyalar ilgari suriladi.

Kalit so'zlar: parlament nazorati, vijdon erkinligi, diniy tashkilotlar, monitoring, qonunchilik, Oliy Majlis, xalqaro tajriba, diniy siyosat.

Аннотация

В данной статье системно анализируется роль и значение парламентского контроля в религиозной сфере Республики Узбекистан. Автор подробно рассматривает конституционно-правовые основы контроля парламента за обеспечением свободы совести, механизмы мониторинга и практические формы

осуществления надзора. Также рассматриваются контрольные полномочия палат Олий Мажлиса в отношении деятельности религиозных организаций в сравнении с международным опытом.

В статье предложены пути совершенствования парламентского контроля в религиозной сфере, в том числе с использованием цифровых технологий, укреплении сотрудничества с гражданским обществом и развитием устойчивого и открытого общества на основе национальных подходов. Рекомендации разработаны на основе опыта Германии, США и европейских институтов.

Ключевые слова: парламентский контроль, свобода совести, религиозные организации, мониторинг, законодательство, Олий Мажлис, международный опыт, религиозная политика.

Annotation

This article systematically analyzes the role and significance of parliamentary oversight in the religious sphere of the Republic of Uzbekistan. The author examines the constitutional and legal foundations of parliamentary control in ensuring freedom of conscience, including its monitoring mechanisms and practical forms. In addition, the supervisory powers of the chambers of the Oliy Majlis over the activities of religious organizations are discussed through comparative analysis with international experiences.

The article explores ways to improve parliamentary control in religious affairs, including the use of digital technologies, strengthening cooperation with civil society, and building an open and stable society through national approaches. Recommendations are presented based on international practices, particularly those of Germany, the USA, and European institutions.

Key words: parliamentary control, freedom of conscience, religious organizations, monitoring, legislation, Oliy Majlis, international practice, religious policy.

KIRISH.

Parlament nazorati tushunchasi va uning konstitutsiyaviy-huquqiy asoslari. Parlament nazorati – bu davlatning qonun chiqaruvchi hokimiyati tomonidan davlat hokimiyati tizimidagi boshqa institutlar, xususan ijroiya hokimiyati, mahalliy boshqaruv organlari, davlat dasturlarini ijro etuvchi tuzilmalar, va ayrim hollarda nodavlat notijorat tashkilotlari faoliyatining qonuniyligini, maqsadga muvofiqligini, ochiqqligini va samaradorligini baholash vositasidir. Bu jarayon xalq nomidan amalga oshiriladi, chunki parlament xalq vakillaridan tashkil topgan oliy vakillik institutidir. Parlament nazorati demokratiya mezonlarining amaliy ifodasi sifatida davlat hokimiyatining tarmoqlari o'rtasida muvozanatni ta'minlashga xizmat qiladi.

O'zbekiston Respublikasida parlament nazoratining konstitutsiyaviy asoslari 1992-yil 8-dekabrda qabul qilingan O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida belgilab qo'yilgan. Konstitutsiyaning 76-moddasiga muvofiq, O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi davlat hokimiyatining oliy vakillik organi bo'lib, qonun chiqaruvchi hokimiyatni amalga oshiradi. Bunda parlament faqat qonunlar qabul qiluvchi emas, balki ularning ijrosini nazorat qiluvchi organ sifatida ham qatnashadi[1].

Konstitutsiyaning 78-moddasida Oliy Majlis Qonunchilik palatasining vakolatlariga hukumatning, davlat byudjetining ijrosini ko'rib chiqish, davlat dasturlarining bajarilishini baholash kiradi. 80-moddada esa Senatning vakolatlari qatorida davlat organlarining rahbarlarini tasdiqlash va ularning faoliyati ustidan muayyan nazoratni amalga oshirish imkoniyati ko'zda tutilgan. Aynan ushbu moddalarga asosanib, parlament davlat siyosatining barcha sohalarida, jumladan diniy sohada ham, doimiy va tizimli nazoratni yo'lga qo'ygan[2].

Parlament nazorati institutining huquqiy mexanizmlari 2016-yil 11-avgustda qabul qilingan "Parlament nazorati to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonunida tizimli tarzda belgilab qo'yilgan. Mazkur qonun parlament nazoratining aniq subyektlari sifatida Oliy Majlis palatalari, ularning qo'mita va komissiyalari, deputatlar, senatorlar va parlament fraksiyalarini belgilaydi. Shu bilan birga, qonun nazorat shakllarini quyidagicha tartibga soladi[3]:

Deputat va senator so'rovlari;

Parlament eshituvlari;

Davlat organlari rahbarlarining hisobotlarini eshitish;

Nazorat tahlillari va monitoringlar;

Parlament tekshiruvlari.

Ushbu nazorat shakllari orqali parlament ijroiya hokimiyatining faoliyatini qonuniylik nuqtai nazaridan tahlil qilish, ijtimoiy muammolarni o'rganish va ularni bartaraf etish bo'yicha chora-tadbirlar taklif qilish huquqiga ega bo'ladi.

Davlat siyosatining ayniqsa nozik sohalaridan biri bo'lgan diniy soha ham parlament nazorati doirasida alohida o'rin tutadi. 2025-yil 25-fevralda tasdiqlangan "O'zbekiston Respublikasida fuqarolarning vijdon erkinligini ta'minlash va diniy sohadagi davlat siyosati konsepsiyasi"da parlament vakolatlarining bu boradagi roli alohida ta'kidlangan. Xususan, Konsepsiyada diniy tashkilotlar faoliyatini qonuniy asosda nazorat qilish, dindan siyosiy maqsadlarda foydalanishga qarshi kurashish, konfessiyalararo muvozanat va bag'rikenglikni qo'llab-quvvatlash borasida parlament rolini kuchaytirish zarurligi belgilangan[4].

Shuningdek, parlament nazorati xalqaro tajribada ham diniy sohani barqarorlashtirishda muhim vosita sifatida qaraladi. Masalan, Yevropa Kengashi Parlament Assambleyasi va AQSh Kongressining maxsus diniy erkinlik bo'yicha komissiyalari mavjud bo'lib, ular fuqarolarning vijdon erkinligini himoya qilish bilan birga, hukumatlarning diniy siyosatini doimiy monitoring ostida ushlab turadi.

Umuman olganda, parlament nazorati institutining mustahkam konstitutsiyaviy va huquqiy asoslari mavjud bo'lib, ular O'zbekiston Respublikasining demokratiyani chuqurlashtirish, inson huquqlarini ta'minlash va jamiyatda ochiq muloqot muhitini yaratishga intilayotgan davlat sifatidagi yo'lini ifodalaydi. Ayniqsa, vijdon erkinligi va diniy sohada bu nazorat instituti muvozanat va barqarorlik kafolati sifatida o'ta dolzarb ahamiyat kasb etadi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

Diniy sohada parlament nazorati va uning ahamiyati. Parlament nazorati tushunchasi va uning konstitutsiyaviy-huquqiy asoslari. Diniy soha jamiyat hayotining eng murakkab va nozik tarmoqlaridan biri hisoblanadi. Ushbu sohada davlat tomonidan olib boriladigan siyosat, uning qonuniyligi, inson huquqlariga mosligi va ijtimoiy barqarorlikka xizmat qilishi bevosita parlament nazoratining samarali tashkil etilishiga bog'liq. Ayniqsa, vijdon erkinligi, diniy bag'rikenglik, diniy tashkilotlarning qonuniy faoliyati va davlat-din munosabatlarining muvozanatli yuritilishi – bularning barchasi parlament tomonidan muntazam tahlil va monitoring etilishni talab qiluvchi yo'nalishlardir[21].

O'zbekiston Respublikasining davlat siyosati dunyoviylik prinsipiga tayangan holda shakllanadi. Konstitutsiyaning 61-moddasida aniq belgilanishicha, din davlatdan ajratilgan, diniy tashkilotlar va birlashmalar qonun oldida tengdir, davlat diniy tashkilotlarning faoliyatiga aralashmaydi. Shu bilan birga, davlat jamiyatda diniy bag'rikenglik va konfessiyalararo totuvlikni ta'minlaydi. Mazkur norma diniy sohada davlatning faolligini emas, balki muvofiqlashtiruvchi va nazorat qiluvchi rolini belgilaydi. Ana shu rol, eng avvalo, parlament faoliyati orqali ro'yobga chiqarish zarur[5].

Diniy sohadagi parlament nazorati, birinchidan, normativ-huquqiy bazani takomillashtirish, ikkinchidan, ijro hokimiyatining ushbu sohada siyosatini baholash, uchinchi esa, fuqarolarning diniy erkinliklari ta'minlanishini monitoring qilish vazifalarini o'z ichiga oladi. Bu borada parlament a'zolari, xususan, Qonunchilik palatasining doimiy qo'mitalari va Senatning tegishli qo'mitalari alohida mas'uliyatga ega.

O'zbekiston Respublikasining "Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to'g'risida"gi Qonuni (yangi tahriri 2021-yil 5-iyulda qabul qilingan) diniy erkinliklarning qonuniy kafolatlarini belgilaydi. Ushbu qonunning amaliyotda qanday tatbiq qilinayotgani, ayniqsa, diniy tashkilotlarni davlat ro'yxatidan o'tkazish, ularning moliyaviy shaffofligi, diniy marosimlar o'tkazilish tartibi va diniy ta'lim bo'yicha qonunchilikka amal qilinayotganini nazorat qilish parlament vakolatiga kiradi. Bunday nazorat parlament vakillarining joylardagi monitoringi, tegishli hisobotlar asosida fikr bildirishi va tegishli organlarga qonunchilik tashabbusi bilan chiqish orqali amalga oshiriladi[6].

Shuningdek, "O'zbekiston Respublikasida fuqarolarning vijdon erkinligini ta'minlash va diniy sohadagi davlat siyosati konsepsiyasi" (2025-yil 25-fevralda tasdiqlangan)da alohida band sifatida parlament vakolatlari ta'kidlangan. Konsepsiyaga muvofiq, Oliy Majlis diniy tashkilotlarning qonunga muvofiqligini, diniy sohadagi huquqiy siyosatning izchilligini ta'minlashda, shuningdek, ekstremistik va radikal g'oyalarning diniy niqobda tarqalishiga qarshi chora-tadbirlarni shakllantirishda muhim rol o'ynaydi[20].

Bundan tashqari, O'zbekistonning bugungi kundagi demografik tarkibi, ya'ni aholining aksariyati musulmon bo'lishiga qaramay, turli konfessiyalarning mavjudligi, parlamentni barcha din vakillarining huquq va manfaatlarini teng ta'minlashga mas'ul etadi. Bu esa diniy erkinliklarning faqatgina muayyan guruhlar emas, balki butun jamiyat doirasida adolatli taqsimlanishiga xizmat qiladi.

Shu bilan birga, diniy masalalarda nazorat faqat parlament eshituvlari bilan cheklanmasligi lozim. Parlament nazorati orqali diniy sohada islohotlarning ijtimoiy samarasini tahlil qilish, aholining ehtiyojlari va ijtimoiy kayfiyatini hisobga olish, qonunchilikni real hayotga moslashtirib borish talab etiladi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar faoliyatini monitoring qilish mexanizmlari. Fuqarolarning vijdon erkinligi va diniy e'tiqod huquqi inson huquqlari tizimining ajralmas qismi bo'lib, har qanday demokratik jamiyatda davlatning konstitutsiyaviy majburiyatlari sirasiga kiradi. O'zbekiston Respublikasi bu huquqni mustahkamlash, uni real hayotda ta'minlash va himoya qilishga qaratilgan huquqiy, institutsional va nazorat mexanizmlarini shakllantirishda tizimli yondashuvni yo'lga qo'ygan. Ushbu tizimda diniy tashkilotlar faoliyatini monitoring qilish muhim amaliy vosita sifatida qaraladi.

Monitoring – bu bir martalik tekshiruv emas, balki muntazam, tizimli, obyektiv va huquqiy mezonlar asosida olib boriladigan kuzatuv, tahlil va baholash jarayonidir. Bu jarayon vijdon erkinligini ta'minlash bo'yicha davlat siyosatining qonuniyligi, samaradorligi va insonparvarlik ruhida amalga oshirilishini kafolatlashga xizmat qiladi. Aynan shuning uchun monitoringni faqat nazorat deb emas, balki fuqarolik jamiyati bilan davlat o'rtasidagi o'zaro ishonch mexanizmi sifatida baholash lozim[7].

O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi (1992-yil 8-dekabr) 31-moddasida har kimning vijdon erkinligi kafolatlanadi. Ushbu norma fuqarolarning diniy yoki dunyoviy e'tiqodga ega bo'lish, diniy marosimlarda ishtirok etish yoki undan voz kechish erkinligini ifodalaydi. Shu bois, bu huquqni ta'minlash amaliy mexanizmlar orqali hayotga tatbiq etilishi zarur.

Mazkur amaliyotning huquqiy asoslari 2021-yil 5-iyulda qabul qilingan "Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to'g'risida"gi Qonunda o'z ifodasini topgan. Qonunning 4-moddasida diniy tashkilotlarning davlat ro'yxatidan o'tishi, ularning ustavi, moliyaviy faoliyati va o'quv dasturlari qonun talablari asosida amalga oshirilishi lozimligi belgilangan. Ushbu qonun asosida davlat diniy tashkilotlar ustidan bevosita aralashuvsiz, biroq muvofiqlashtiruvchi va monitoring qiluvchi pozitsiyada turadi[8].

Vijdon erkinligini monitoring qilishda quyidagi asosiy institutlar va mexanizmlar muhim rol o'ynaydi:

1. Adliya vazirligi va uning hududiy boshqarmalari

Diniy tashkilotlarni ro'yxatga olish, ularning ustav faoliyatiga rioya etilishini kuzatish, qonun buzilishi holatlari bo'yicha rasmiy ogohlantirishlar berish vakolatiga ega. Monitoring jarayonida Adliya organlari diniy tashkilotlarning moliyaviy hisobdorligini, xorijiy mablag'lardan foydalanishini ham nazorat qiladi.

2. Din ishlari bo'yicha qo'mita

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasiga qarashli ushbu qo'mita mamlakatdagi umumiy diniy vaziyatni tahlil qilish, diniy tashkilotlar bilan muloqot olib borish, ularning faoliyatini muvofiqlashtirish va yuzaga kelayotgan ijtimoiy-diniy muammolarga javob berish bo'yicha monitoring olib boradi. Qo'mita tomonidan diniy adabiyotlar, va'zlar mazmuni va diniy ta'lim bilan bog'liq faoliyatlar monitoring qilinadi.

3. Ichki ishlar organlari va Davlat xavfsizlik xizmati

Diniy tashkilotlar faoliyatining qonuniyligini ta'minlashda xavfsizlik nuqtai nazaridan monitoring olib boradi. Ayniqsa, diniy ekstremizm va radikalizmning oldini olish bo'yicha xavfli tendensiyalarni erta aniqlash maqsadida kuzatuv va tahlil ishlari olib boriladi.

4. Parlament va fuqarolik jamiyati institutlari ishtiroki

"O'zbekiston Respublikasida fuqarolarning vijdon erkinligini ta'minlash va diniy sohadagi davlat siyosati konsepsiyasi" (2025-yil 25-fevral)da parlament va NNTlarning diniy sohadagi monitoring faoliyatida ishtiroki kengaytirilishi lozimligi belgilangan. Ayniqsa, diniy tashkilotlarning faoliyati ustidan jamoatchilik monitoringi – bu yangi, ochiqlikka asoslangan yondashuv bo'lib, diniy hayotda ishonch va hamkorlik muhitini kuchaytirishga xizmat qiladi[9].

5. Raqamli monitoring vositalari

So'nggi yillarda davlat organlari tomonidan Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari asosida diniy tashkilotlarning ro'yxatdan o'tishi, ularning moliyaviy hisobotlari, diniy adabiyotlarni ekspertizadan o'tkazish jarayonlari elektron shaklga o'tkazilmoqda. Bu esa monitoring jarayonini samaraliroq va shaffofroq qiladi[22].

Monitoring natijalariga ko'ra, diniy tashkilotlarga ogohlantirishlar, tavsiyalar yoki qonunbuzarlik aniqlanganda – sud tartibida ularning faoliyatini to'xtatishgacha bo'lgan choralar qo'llanishi mumkin.

TAHLIL VA NATIJALAR

Oliy Majlis palatalarining diniy sohadagi nazorat faoliyati: nazorat shakllari va amaliyot. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi ikki palatali parlament bo'lib, uning Qonunchilik palatasi va Senati davlat hokimiyatining oliy vakillik organi sifatida mamlakatda qonun ustuvorligini ta'minlash, inson huquqlari va erkinliklarini himoya qilish, shuningdek, turli sohalarida, jumladan diniy sohada samarali parlament nazoratini amalga oshirish vakolatiga ega. Ayniqsa, jamiyatda diniy bag'rikenglik, konfessiyalararo totuvlik va fuqarolarning vijdon erkinligini ta'minlash – bu ikki palataning faoliyatida ustuvor yo'nalishlar sirasiga kiradi[19].

Parlamentning diniy sohadagi nazorat vakolatlari, bir tomondan, Konstitutsiyaviy-huquqiy normalarga, ikkinchi tomondan, amaliy siyosiy ehtiyojlar va ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash maqsadlariga asoslanadi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 78- va 80-moddalariga binoan, Qonunchilik palatasi va Senat ijroiya hokimiyatining hisobotini eshitish, davlat dasturlarining ijrosini tahlil qilish, qonunlarning bajarilishini nazorat qilish huquqiga ega[10].

Mazkur vakolatlarni asosida Oliy Majlis palatalari diniy sohada quyidagi asosiy nazorat shakllari orqali faoliyat yuritadi:

1. Parlament tinglovlari va hisobotlarni eshitish

Oliy Majlisda davlat organlari rahbarlarining, shu jumladan Adliya vazirligi, Din ishlari bo'yicha qo'mita, Ichki ishlar vazirligi hamda mahalliy hokimiyatlar vakillarining diniy sohada amalga oshirayotgan faoliyatiga doir hisobotlari eshutiladi. Bu jarayon parlament vakillarining so'rovlari va fuqarolik jamiyati vakillarining fikrlari asosida tashkil etiladi. Tinglov natijalari asosida tavsiyalar ishlab chiqiladi va zarur hollarda qonunchilik tashabbuslari ko'rib chiqiladi. Masalan, 2023-yilda Senatda "Diniy bag'rikenglikni ta'minlashda davlat organlarining o'zaro hamkorligi" mavzusida parlament tinglovi o'tkazilib, unda Din ishlari bo'yicha qo'mita, Mahalla va nuroniylarni qo'llab-quvvatlash vazirligi va boshqa tuzilmalarning faoliyati muhokama qilingan. Bu parlament nazoratining diniy sohadagi aniq amaliy ko'rinishidir[11].

2. Deputat va senator so'rovlari

Qonuniylik va diniy tashkilotlar faoliyati yuzasidan yuzaga kelgan muammolar bo'yicha deputatlar va senatorlar tegishli vazirlik va idoralarga yozma so'rovlar yuborish huquqiga ega. "Parlament nazorati to'g'risida"gi Qonun (2016-yil 11-avgust)ning 13-moddasiga ko'ra, davlat organlari parlament a'zolarining so'rovlariga belgilangan muddatlarda asosli va huquqiy javob berishi shart. Masalan, ayrim hududlarda diniy tashkilotlar ro'yxatga olinmayotganligi yoki diniy marosimlar o'tkazilishiga to'siqlar qo'yilayotgan holatlar bo'yicha parlament a'zolari vakolatli organlarga murojaat etadi[18].

3. Parlament tekshiruvlari va joylardagi monitoring tashabbuslari

Qonunchilik palatasi va Senatning tegishli qo'mitalari joylarda diniy tashkilotlar faoliyati bilan tanishish maqsadida tashriflar uyushtiradi. Ushbu tashriflar davomida diniy ta'lim muassasalari, ibodat joylari, diniy adabiyot do'konlari, shuningdek diniy tashkilotlarning jamiyat bilan muloqoti, ularning qonuniy faoliyati monitoring qilinadi. Masalan, 2022-yilda Senat a'zolari tomonidan Farg'ona vodiysi bo'ylab o'tkazilgan monitoringda diniy tashkilotlarning ro'yxatdan o'tishdagi byurokratik to'siqlari bo'yicha muammolar aniqlanib, Adliya vazirligiga takliflar kiritilgan.

4. Qonunchilik tashabbusi va normativ-huquqiy aktlarni tahlil qilish

Oliy Majlis palatalari diniy sohadagi qonunlar va qarorlar ustidan parlament tahlilini olib boradi. Qonunlarning hayotga tatbiq etilishi, ularning ijrosi va real natijalari o'rganilib, zarur hollarda yangi normativ-huquqiy hujjatlar ishlab chiqiladi. "Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to'g'risida"gi Qonunning yangi tahriri (2021) aynan parlament tashabbusi bilan qabul qilingan huquqiy islohotlardan biridir[12].

5. Jamoatchilik bilan aloqalar va muhokamalar

So'nggi yillarda parlament jamoatchilik bilan ochiq muloqot qilish, diniy tashkilotlar vakillari, fuqarolik jamiyati institutlari, olimlar va diniy faollar ishtirokida muhokamalar tashkil etishga katta e'tibor qaratmoqda. 2024-yil davomida Oliy Majlis huzurida "Diniy tolerantlik va zamonaviylik" mavzusida davra suhbatlari, xalqaro konferensiyalar tashkil etildi. Bunday tadbirlar orqali parlament nazorati faqat ichki nazorat vositasi emas, balki jamiyat bilan muloqot maydoniga ham aylanmoqda.

Umuman olganda, Oliy Majlis palatalarining diniy sohadagi nazorat faoliyati nafaqat huquqiy masalalarni tartibga soladi, balki fuqarolarning ishonchini mustahkamlaydi, ochiqlik va shaffoflikni ta'minlaydi, jamiyatdagi turli konfessiyalarning tinch-totuv hayot kechirishiga ijtimoiy-siyosiy kafolat yaratadi. Aynan shunday yondashuv O'zbekiston Respublikasining dunyoviy, tolerant va demokratiyani qadrlovchi davlat sifatida shakllanishiga zamin yaratadi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Parlament nazoratini takomillashtirish istiqbollari: xalqaro tajriba va milliy yondashuvlar. Zamonaviy demokratik boshqaruvda parlament nazorati tizimi doimo rivojlanish va takomillashuv holatidadir. Ayniqsa, din kabi murakkab va ijtimoiy jihatdan sezgir sohada parlament tomonidan olib boriladigan nazorat faoliyati xalqaro tajribaga suyanish, zamonaviy axborot-kommunikatsiya vositalaridan foydalanish va fuqarolik jamiyati bilan yaqindan hamkorlik qilish orqali samarali va barqaror natijalar berishi mumkin. O'zbekiston Respublikasi uchun ham bu yo'nalishda mavjud imkoniyatlar va xalqaro tajribalarning moslashuvchan integratsiyasi parlament nazoratini sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqishga xizmat qiladi[13].

Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, rivojlangan konstitutsiyaviy-demokratik davlatlarda parlament nazorati faqat siyosiy muvozanat vositasi emas, balki fuqarolarning asosiy huquqlari, jumladan vijdon erkinligi, diniy e'tiqod erkinligi va diniy tashkilotlar faoliyatining ochiqqligini kafolatlovchi institutsional mexanizm sifatida qaraladi. Masalan, Germaniyada Bundestag tomonidan diniy hamjamiyatlar bilan aloqalarni tartibga soluvchi maxsus komissiyalar mavjud bo'lib, ular fuqarolarning diniy erkinliklari buzilishi holatlarini doimiy nazorat ostida ushlab turadi. Yevropa parlamenti esa har yili diniy erkinliklar holati bo'yicha maxsus hisobotlar e'lon qilib, a'zo davlatlarda vijdon erkinligiga oid siyosatni baholab boradi. AQShda esa Kongress qoshidagi Xalqaro diniy erkinlik bo'yicha maxsus komissiya diniy tashkilotlar faoliyatining qonuniyligini, jamoat xavfsizligi bilan bog'liq jihatlarni, shuningdek diniy ekstremizmga qarshi kurash choralarini muntazam monitoring qilib boradi. Bu kabi mexanizmlar parlament nazoratining nafaqat ichki siyosatga, balki xalqaro inson huquqlari standartlariga ham integratsiyalashuvini ta'minlaydi[14].

O'zbekiston Respublikasida esa parlament nazoratini takomillashtirish istiqbollari bir necha yo'nalishlarda amalga oshirilishi mumkin. Avvalo, nazorat faoliyatini raqamlashtirish zarur. Hozirgi global axborot maydonida parlament a'zolari tomonidan yuborilgan so'rovlarning elektron shaklda kuzatilishi, monitoring ma'lumotlarining ochiq e'lon qilinishi va xalq uchun tushunarli statistik tahlillar taqdim etilishi muhim ahamiyat kasb etadi. Bu bir tomondan ochiqlik va shaffoflikni ta'minlasa, ikkinchi tomondan parlament nazorati samarasini oshiradi. Bunda xorijiy tajribani hisobga olgan holda, parlament huzurida diniy sohadagi qonunchilik va amaliyotni monitoring qiluvchi maxsus mustaqil sho'ba yoki komissiya tashkil etish maqsadga muvofiqdir. Ushbu tuzilma orqali davlat organlarining hisobotlari tizimli tarzda baholanadi, jamiyatdagi diniy kayfiyat va ehtiyojlar tahlil qilinadi, diniy tashkilotlar faoliyatining ochiqqligi va qonuniyligi muntazam o'rganib boriladi[15].

Bundan tashqari, parlament nazoratining fuqarolik jamiyati institutlari bilan aloqasini mustahkamlash talab etiladi. Bu borada xalqaro tajriba, xususan Skandinaviya mamlakatlarida jamoatchilik kengashlari ishtirokida parlament tinglovlarini tashkil etish amaliyoti alohida e'tiborga molik. O'zbekistonda ham diniy tashkilotlar, nodavlat notijorat tashkilotlari, jurnalistlar va mustaqil tadqiqotchilar bilan birgalikda ochiq eshituvlar, muhokamalar va monitoring hisobotlarini tayyorlash orqali nazorat samaradorligini oshirish mumkin. Shu bilan birga, Oliy Majlis huzurida faoliyat yuritayotgan qo'mitalarning ekspert salohiyatini mustahkamlash, xalqaro diniy erkinlik standartlari bo'yicha doimiy treninglar va seminarlar o'tkazish, xorijiy parlamentlar bilan tajriba almashish mexanizmlarini yo'lga qo'yish lozim[16].

Milliy yondashuvda esa O'zbekistonning o'ziga xos ijtimoiy-siyosiy konteksti, din va milliy qadriyatlarining o'zaro uzviyligi e'tiborga olinishi lozim. Parlament nazorati ekstremizm va diniy radikalizmga qarshi kurashishda faqat repressiv mexanizm emas, balki ijtimoiy profilaktika vositasi sifatida ishlashi kerak. Shu sababli parlament diniy-ma'rifiy islohotlarning ichki dinamikasini o'rganishi, aholi orasida diniy savodxonlik darajasini oshirish, ayniqsa yoshlar o'rtasida sog'lom e'tiqod va dunyoviy ongni rivojlantirishga xizmat qiluvchi siyosatni qo'llab-quvvatlashi zarur. Parlament ayni vaqtda qonunchilik tashabbusi orqali din sohasidagi bo'shliqlarni bartaraf etuvchi, diniy tashkilotlarning faoliyatiga ijobiy va huquqiy zamin yaratadigan normativ bazani ham izchil takomillashtirib borishi lozim[17].

Xulosa qilib aytganda, parlament nazoratining zamonaviy bosqichda takomillashuvi O'zbekistonning inson huquqlari va erkinliklarini ta'minlashga intilayotgan demokratik davlat sifatidagi nufuzini mustahkamlash bilan bevosita bog'liqdir. Xalqaro tajriba bilan uyg'unlashgan milliy yondashuv, ochiqlik va hisobdorlik tamoyillariga asoslangan monitoring tizimi, fuqarolik jamiyati bilan hamkorlikda olib boriladigan tahliliy ishlanmalar O'zbekiston parlamentining diniy sohadagi nazorat salohiyatini sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. 1992-yil 8-dekabr. Toshkent: Lex.uz.
2. Parlament nazorati to'g'risida Qonun. 2016-yil 11-avgust, O'RQ-408. Toshkent: Lex.uz.
3. Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to'g'risida Qonun. 2021-yil 5-iyul. Toshkent: Lex.uz.
4. Fuqarolarning vijdon erkinligini ta'minlash va diniy sohadagi davlat siyosati konsepsiyasi. Qabul qilingan 2025-yil 25-fevral. Toshkent: Lex.uz.
5. Vazirlar Mahkamasi. Diniy tashkilotlar faoliyatini tartibga solish to'g'risidagi Nizom. Qaror №196, 2004-yil 23-aprel.
6. Din ishlari bo'yicha qo'mita faoliyati to'g'risidagi Nizom. Vazirlar Mahkamasi qarori, 2004-yil.
7. Davlat fuqarolik xizmati to'g'risida Qonun. Toshkent: Lex.uz.
8. Nodavlat notijorat tashkilotlari to'g'risida Qonun. Toshkent: Lex.uz.
9. Axborotlashtirish to'g'risida Qonun. Toshkent: Lex.uz.
10. Inson huquqlari bo'yicha vakil (Ombudsman) to'g'risida Qonun. Toshkent: Lex.uz.
11. United Nations. Universal Declaration of Human Rights. New York: UN, 1948.
12. OSCE/ODIHR. Guidelines for Review of Legislation Pertaining to Religion or Belief. Warsaw: OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights, 2019.
13. United States Commission on International Religious Freedom. Annual Report 2022. Washington, DC: USCIRF, 2022.
14. Deutscher Bundestag. Reports on Religious Affairs. Berlin: Bundestag Publications, 2020.
15. European Parliament. Resolution on Religious Freedom in the EU. Brussels: European Union, 2021.
16. Venice Commission. Compilation of Opinions on the Freedom of Religion and Belief. Strasbourg: Council of Europe, 2020.
17. Axmedova, Ziyoda. "Parlament nazorati institutining huquqiy asoslari." Huquq va Demokratiya 3 (2020): 22–27.
18. Mamarasulov, Anvar. "Diniy tashkilotlar ustidan davlat nazorati: huquqiy mexanizmlar." Yuridik Fanlar Axborotnomasi 2 (2021): 41–48.
19. Komilov, Alisher. "Vijdon erkinligi: tushuncha va xalqaro huquqiy yondashuvlar." Tafakkur Jurnal 4 (2022): 60–67.
20. Mahmudova, Dilnoza. "Parlament monitoring tizimida raqamli texnologiyalarning o'rni." Davlat boshqaruvi va jamiyat 1 (2023): 18–24.
21. Norbo'tayev, Islom. "O'zbekiston va xorijda parlament nazoratining komparativ tahlili." Jahon siyosati va huquq 3 (2023): 74–82.
22. Rustamova, Laylo. "Oliy Majlis faoliyatining demokratik nazorat mexanizmlari." Ijtimoiy fanlar yutuqlari 2 (2022): 50–55.